

**ANDREU DOMINGO I VALLS · L'HIVERN DEMOGRÀFIC JA ÉS
AQUÍ... DEMOGRAFIA, POSTVERITAT I POSTDEMOCRÀCIA ·
DISCURS DE RECEPCIÓ COM A MEMBRE NUMERARI · INSTITUT
D'ESTUDIS CATALANS · SECCIÓ DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS**

**L'HIVERN DEMOGRÀFIC JA ÉS AQUÍ...
DEMOGRAFIA, POSTVERITAT I POSTDEMOCRÀCIA**

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS

L'HIVERN DEMOGRÀFIC JA ÉS AQUÍ...
DEMOGRAFIA, POSTVERITAT I POSTDEMOCRÀCIA

Discurs de recepció d'ANDREU DOMINGO I VALLS
com a membre numerari de la Secció de Filosofia
i Ciències Socials, llegit el dia 21 de novembre de 2019

Resposta d'Anna Cabré i Pla, membre emèrita
de la Secció de Filosofia i Ciències Socials

BARCELONA, 2019

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Domingo i Valls, Andreu, 1958- autor

L'Hivern demogràfic ja és aquí... : demografia, postveritat i postdemocràcia. — Primera edició

Referències bibliogràfiques

ISBN 9788499654966

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció de Filosofia i Ciències Socials II. Títol

1. Demografia 2. Previsió demogràfica 3. Envel·liment de la població

314

314.18

314.116-043.92

© Andreu Domingo i Valls

© 2019, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre del 2019

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Disseny de la coberta: Maria Brossa

Compost per Unitat de Producció del Servei Editorial de l'IEC

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-496-6

Dipòsit Legal: B 23452-2019

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

1. INTRODUCCIÓ: «SE NON È VERO...»

Un cop rere l'altre, el demògraf ha d'enfrontar-se a la frustrant tasca de desmentir tòpics sobre l'evolució de la població difosos acríticament pels mitjans de comunicació, estereotips àmpliament compartits pel comú de la gent. Es tracta de la repetició de prejudicis sobre les conseqüències negatives de l'allargament de l'esperança de vida i l'envelliment de l'estructura per edats de la població, al voltant del nefast impacte de la davallada de la fecunditat i l'extinció de comunitats senceres; de la divulgació de clixés entorn de les migracions i la fragmentació de la cohesió social i la inevitable substitució d'una població per una altra, diferenciades etnoculturalment, o de la difusió d'interpretacions, tan dogmàtiques com errònies, sobre indicadors demogràfics, el més conegut dels quals és l'índex sintètic de fecunditat, pres com l'alarmant i incontestable llindar de la reproducció de les generacions, el famós 2,1 fills per dona. La construcció de la demografia a manera de risc global o de catàstrofe ha comportat no poques vegades la distorsió i la selecció interessada dels fets —sobretot en el pronòstic—, la trivialització de la veritat i l'ampliació de l'acceptació de les falsedats a condició que reforcin una determinada visió del món, que es pot categoritzar dins dels usos deformators d'això que coneixem com a «postveritat».¹

1. Evan DAVIS (2017), *Post-Truth: Why We Have Reached Peak Bullshit and What We Can Do About It*, Londres, Little Brown. Vegeu també Andreu DOMINGO (2018), «Y por el monte las sardinas, tralará (bis). Posverdad y demografía», pròleg a Andreu DOMINGO (ed.), *Demografía y posverdad: Estereotipos, distorsiones y falsedades sobre la evolución de la población*, Barcelona, Icaria, p. 7-15.

Aquestes narratives, estretament relacionades entre si, són identificables sota rúbriques que han esdevingut mantres: l'«hivern demogràfic», el «suïcidi demogràfic» o la «falla demogràfica», si ens referim al contrast entre la dinàmica i l'estructura a ambdues bandes de la Mediterrània i a l'origen de les migracions sud-nord. Tot sovint, les responsabilitats dels desastres imaginats recauen sobre l'individu, sobre els comportaments demogràfics de les persones que componen les poblacions. El to general d'aquests discursos es tenyeix dels obscurs tints decadentistes i apocalíptics que acompanyen horitzons distòpics més o menys llunyans. Aquests relats, ho veurem, tenen el seu precedent a principi del segle xx, al final de la transició demogràfica, coincidint amb la més que perceptible i continuada davallada de la fecunditat. Tots se situen en el temps postapocalíptic.

«Post-», en la consciència que els canvis ja s'han endegat, tot i que coincideixen a reclamar una impossible reversibilitat. En aquest sentit, se'ls podria considerar, seguint Zygmunt Bauman, «retrotopies»,² definides com aquelles visions orientades cap a un passat perdut, arrabassat o abandonat, però que encara no ha mort del tot, profundament reaccionàries. «Apocalíptic», en la seva etimologia, Αποκαλυψις, que ens remet a «revelació», a deixar exposat allò que era ocult, allò que es pot referir tant al que «descobreix» o «revela» els engranatges del poder que d'altra manera solen quedar ocults —segons defensava Pierre Bourdieu a propòsit de les crisis econòmiques i la presa de consciència de la *illusio*—³ com a les teories conspiratives que es presenten com a «reveladores» d'una veritat oculta, una contranarrativa que acabarà afirmant el «biològic» sobre el «social».

No importen les explicacions que l'expert en demografia doni tractant de treure ferro a aquestes enunciacions tan dramàtiques com emmascaradores o de desfer pacientment els malentesos que provoquen sense deixar de reconèixer la necessitat d'actuar sobre aquests reptes. Les errades i les distorsions es reiteraran, i això quan el mateix especialista no es veu oportunament escapçat en el muntatge de l'entrevista enregistrada, fins a no reconèixer el propi discurs, fent-li dir el contrari del que volia comunicar. La demografia apareixerà un cop més figurant ser la culpable de la fallida del sistema de pensions, de la pèrdua de capacitat innovadora i, per tant, de competitivitat d'una societat qualsevol, una amenaça a la perpetuació de la nació o l'element que farà impossible la sostenibilitat, ja no del sistema capitalista, sinó del planeta.

Seria fàcil responsabilitzar-ne els mitjans de comunicació —el mode de producció accelerat i la seva conversió en espectacle que ha marcat com a fita la recerca d'una «història» a qualsevol preu— o l'intrusisme professional —la intromissió de personatges que fan de la demografia un joc malabar per treure faves d'olla o

2. Zygmunt BAUMAN (2017), *Retrotopía*, Barcelona, Arcadia.

3. Pierre BOURDIEU (2011), *Las estrategias de la reproducción social*, Buenos Aires, Siglo XXI.

per pur partidisme ideològic— o la pressió dels laboratoris d'idees (*think tanks*) neoliberals que han trobat en la «xarcuteria demogràfica» una manera de fer propaganda dels seus interessos, sovint manipulant i espantant l'audiència —des de la venda d'assegurances de vida fins a la de plans de pensions privats, passant per la pèrdua de llibertats en nom de la seguretat. Els mitjans de comunicació, el declivi dels experts i el treball de confusió dels *lobbies* neoliberals, sens dubte formen part substancial del problema, però el professional de la demografia no n'està exempt. La promoció d'idees errònies o esbiaixades sobre l'evolució demogràfica prové tant d'interessos econòmics —per exemple, la banca i les companyies d'assegurances, respecte a l'envelliment de la població— com d'ideologies sectàries —entre d'altres, el nacionalisme o el neoconservadorisme i el fonamentalisme religiós— en relació amb el natalisme. Tindrem l'oportunitat de comprovar, però, que les inexactituds i falsedats en matèria demogràfica no són exclusives de la dreta. La nostra hipòtesi és que la construcció i la difusió d'aquests relats estan íntimament lligades a l'emergència de l'anomenada *postveritat*, i que al seu torn anticipen la deriva postdemocràtica de les societats liberals. L'expulsió de la veritat del camp polític atiarria, doncs, la situació en què l'avorriment, la frustració i la desil·lusió s'han assentat en societats en les quals les elits han aconseguit controlar el sistema polític en benefici propi a través de la manipulació de les demandes populars, havent de persuadir la gent perquè ratifiqui la continuïtat del sistema polític a les urnes, amb campanyes de dalt a baix.⁴

Els objectius principals d'aquesta conferència són tres: 1) fer una genealogia dels tres relats esmentats, de qui els inspira i dels principals autors que contribueixen a la seva construcció i difusió, desgranant-ne els tòpics; 2) establir la responsabilitat del professional de la demografia i els atacs que rep, i 3) alertar sobre la relació entre la construcció dels relats i el que s'ha anomenat *postveritat* i *postdemocràcia*.

2. LES AMISTATS PERILLOSES: HIVERN DEMOGRÀFIC, SUÏCIDI DEMOGRÀFIC I FALLA DEMOGRÀFICA

És el demògraf francès Gérard-François Dumont qui el 1991 reclama l'autoria de l'expressió «hivern demogràfic» per parlar dels efectes de la baixada de la fecunditat per sota del famós 2,1, seguint la davallada de la mortalitat, a *Le festin de Kronos*.⁵ També és ell qui, en el mateix llibre, farà notar l'expressió «suïcidi per desnatalitat» primer, i després en la forma que més èxit ha tingut, «suïcidi demo-

4. Colin CROUCH (2004), *Post-Democracy*, Cambridge, Cambridge Polity Press.

5. Gérard-François DUMONT (1991), *Le festin de Kronos: Réalités et enjeux des évolutions socio-démographiques en Europe*, París, Fleurus, p. 60.

gràfic», sempre referides a Europa, i atribuïdes, la primera, conjuntament al filòsof i politòleg Raymond Aron i al membre del Partit Socialista Francès Michel Rocard, i citada a l'epíleg del llibre publicat el 1983, *Cinquante ans de réflexions politiques*,⁶ i la segona, a l'aleshores primer ministre Michel Rocard en solitari, i esmentada al discurs «Des familles» el 20 de gener de 1989. Tot i que, com veurem, aquesta mateixa expressió ja es pot trobar a principi del segle xx. Igualment, Dumont —en aquell moment director de l'Institut de Demografia Política— utilitza d'una manera categorial el concepte «desequilibris demogràfics» per a caracteritzar la situació a les dues bandes de la Mediterrània i la causa de les migracions sud-nord, prenent com a referent la publicació col·lectiva del 1984 editada conjuntament amb un dels pares de la demografia francesa, Alfred Sauvy, *La montée des déséquilibres démographiques*.⁷ De l'aplicació del concepte, utilitzat en sentit general com a element geoestratègic,⁸ en sortirà la metàfora «falla demogràfica» per a parlar específicament del contrast demogràfic entre Àfrica i Europa com a peça clau per a entendre els moviments migratoris. Dumont fa responsables d'aquesta situació tres corrents: 1) el neocientificisme, que, segons ell, promou les tecnologies reproductives i anuncia un retorn a l'antiga eugenèsia; 2) el neohiperfeminisme, que en la seva lluita per la igualtat absoluta entre els sexes fa sobrer la masculinitat i envesteix contra la família, i 3) el neorelativisme, que posa en dubte la perdurabilitat dels valors i el mateix terme *veritat* en fer-la mutable.

Així doncs, en un sol autor i al voltant d'un temps demogràficament i políticament parlant molt concret —la constatació de nivells de fecunditat molt baixos a la majoria de països de l'Europa occidental, d'una banda, i el període de l'esfondrament del bloc soviètic, de l'altra—, trobarem l'origen dels tres *topoi* més sovintejats per la instrumentalització de la demografia en el que anomenem *postveritat*: l'hivern demogràfic, el suïcidi demogràfic i la falla demogràfica. Encara que sembli que tracten fenòmens diferents —el primer, l'envelliment; el segon, el descens de la natalitat, i el tercer, les migracions, com ens recorda l'autor a les conclusions—, els tres pertanyen a la mateixa seqüència metafòrica: «desnatalitat, envelliment, declivi, i a la fi decadència»,⁹ a la qual s'hauria d'afegir el mot clau «despoblament», també esmentat a les conclusions del llibre, aclarint-nos de passada els antecedents d'aquesta lectura que troba en la idea de «decadència» la seva pedra

6. Raymond ARON i Michel ROCARD (1983), *Cinquante ans de réflexions politiques*, París, Julliard.

7. Gérard-François DUMONT i Alfred SAUVY (ed.) (1984), *La montée des déséquilibres démographiques*, París, Economica.

8. A Gérard-François DUMONT (2000), «Lés déséquilibres démographiques», *Agir: Revue Générale de Stratégie*, p. 35-44 (halshs-01077182), se'n fa una aplicació clara en aquest sentit, ja anticipada a Gérard-François DUMONT (1999), «Démographie et analyse stratégique», *Défense*, núm. 83 (març), p. 76-80.

9. Gérard-François DUMONT (1991), *Le festin de Kronos...*, p. 139.

filosofal. L'evolució demogràfica seria el pols biològic de les nacions o les civilitzacions en la història, també enfrontades, igual que els éssers humans, al cicle biològic de les edats: naixement, infància, adolescència, joventut, maduresa, vellesa i, per fi, mort. És la idea que Oswald Spengler va popularitzar a *Der Untergang des Abendlandes* («La decadència d'Occident»),¹⁰ publicada entre 1920 i 1922, coincidint amb la preocupació per la davallada de la fecunditat als països europeus que estaven culminant la seva transició demogràfica.

Dumont, però, no està sol. La seva obra és el pòsit d'un seguit d'autors igualment inspirats pel pensament de l'historiador alemany en vista de la nova davallada de la fecunditat amb el final del *baby-boom* i l'anomenada «segona transició demogràfica». Raonaments idèntics ja havien estat anticipats per altres demògrafs i estudiosos de la població amb els quals, en un moment o en un altre, Dumont havia col·laborat, per exemple l'historiador Pierre Chaunu, que, en forma d'entrevista amb el periodista Georges Suffert, el 1976 havia publicat *La peste blanche: Comment éviter le suicide de l'Occident*.¹¹ Com a bon hispanista, l'esfondrament demogràfic dels pobles amerindis és tan present dins el seu cap com la decadència de l'Imperi romà; tant com la crisi econòmica que el món occidental travessa des del 1973. El 1979 tindran ocasió de treballar conjuntament a *La France ridée: Échapper à la logique du déclin*¹² («La França arrugada: escapar de la lògica del declivi»), que es proposa com la denúncia del càncer que infesta Europa: el refús a la vida i la seva conseqüència, l'envelliment, obra revisada i ampliada el 1986.¹³

Finalment, cal fer esment del demògraf Jean-Claude Chesnais —citada per Dumont a propòsit de les implicacions ètiques que per a Europa comportarà la davallada de la fecunditat—,¹⁴ que cinc anys més tard, el 1995, farà explícita aquesta genealogia a *Le crépuscule de l'Occident: Démographie et politique*.¹⁵ A França es publicaran més obres que continuaran abusant de les mateixes figures metafòriques i que estaran més o menys relacionades amb l'extrema dreta i l'estudi de la població, per exemple *Les nations suicidaires*, d'Yves-Marie Laulan,¹⁶ president de l'Institut de Géopolitique des Populations i membre del laboratori d'idees Club de l'Horloge, o del cofundador del mateix institut, el

10. Oswald SPENGLER (1921), *Der Untergang des Abendlandes*, Munic, Beck.

11. Pierre CHAUNU i Georges SUFFERT (1976), *La peste blanche: Comment éviter le suicide de l'Occident*, París, Gallimard.

12. Pierre CHAUNU, Gérard-François DUMONT, Jean LEGRAND i Alfred SAUVY (1979), *La France ridée: Échapper à la logique du déclin*, París, Librairie Générale Française.

13. Gérard-François DUMONT, amb la col·laboració de Pierre CHAUNU, Jean LEGRAND i Alfred SAUVY (1986), *La France ridée: Les conditions du renouveau*, París, Librairie Générale Française.

14. Jean-Claude CHESNAIS (1990), *Les enjeux de l'Europe*, núm. 3 (hivern), p. 100.

15. Jean-Claude CHESNAIS (1995), *Le crépuscule de l'Occident: Démographie et politique*, París, Robert Laffont.

16. Yves-Marie LAULAN (1998), *Les nations suicidaires*, París, François-Xavier de Guibert.

demògraf Jacques Dupâquier, entre d'altres, a «L'Europe malade et sa démographie»,¹⁷ publicada el 1999.

Només sis anys abans de publicar *Le festin de Kronos*, el 1985, Gérard-François Dumont havia escrit un dossier per a *Le Figaro*, «Serons-nous encore français dans trente ans?»,¹⁸ signat amb Jean Raspail, legitimista monàrquic, conegut autor de la distòpia demogràfica *Le Camp des Saints*,¹⁹ del 1973. A l'article —il·lustrat en portada amb la testa de Marianne coberta per un vel— s'especulava amb la manipulació de les dades reals sobre estrangers en les projeccions de població oficials,²⁰ a fi d'amagar la inevitable desaparició de la població i la cultura franceses deguda a la substitució que la immigració —sobretot la magribina— en faria com a conseqüència de la baixa fecunditat dels francesos. L'autor de la novel·la distòpica —que fantasiejava sobre la invasió de França per hordes d'indis famolencs que desembarcaven a les seves costes amb la complicitat de feministes i *soixante-huitards*, i en justificava l'execució, tot i estar desarmats, per a salvar la pàtria i tenir la valentia de preservar la pròpia riquesa—²¹ encara vint anys més tard insistirà en el tema de la suposada ocultació, seguint la teoria de la conspiració.²²

El lligam d'alguns demògrafs francesos amb l'extrema dreta, en concret amb l'esmentat Club de l'Horloge i el Front National i col·laborant en la construcció de relats involucionistes que se servien de la demografia, va ser denunciat pel també demògraf Hervé Le Bras, el 1998,²³ amb motiu de la signatura del pamflet «SOS jeunesse»²⁴ —en el qual es reprenien aquests tòpics— per part de membres directius de l'Institut National d'Études Démographiques (INED). La construcció institucional d'aquest institut entronca amb la tradició natalista de França, camp de batalla predilecte de la dreta i l'extrema dreta franceses, que és recordat com a tal per Hervé Le Bras. El natalisme havia constituït una peça clau del nacionalisme francès ja a finals del segle XIX, convençut, d'una banda, que la pèrdua de la seva influència a Europa havia estat provocada per la davallada precoç de la fecunditat en la transició demogràfica, i de l'altra, que l'impuls colonitzador (i amb ell, el

17. Jacques DUPÂQUIER (1999), «L'Europe malade et sa démographie», *Population et Avenir*, núm. 643 (març-juny), p. 2

18. Jean RASPAIL i Gérard-François DUMONT (1985), «Serons-nous encore français dans trente ans?», *Le Figaro Magazine* (26 octubre), p. 123-133.

19. Jean RASPAIL (1973), *Le Camp des Saints*, París, Robert Laffont.

20. Denunciada a Philippe BOURCIER DE CARBON i Pierre CHAUNU (1986), «Un génocide statistique: on recherche 1.893.000 étrangers disparus dans l'ordinateur de l'INED», *Historie, Économie et Société*, núm. 1, p. 159-168.

21. Andreu DOMINGO (2008), *Descenso literario a los infiernos demográficos: Distopía y población*, Barcelona, Anagrama.

22. Jean RASPAIL (2004), «La patrie trahie par la République», *Le Figaro* (17 juny).

23. Hervé LE BRAS (1998), *Le démon des origines: Démographie et extrême droite*, París, L'Aube.

24. Alexandrine BOUILHET (1996), «SOS jeunesse», *Le Figaro* (5 gener).

manteniment d'un imperi) havia minvat per la seva feblesa demogràfica (arguments tots dos esgrimits a l'obra de Dumont). Així que no és gens estrany el paper que va tenir en la puixança de la disciplina demogràfica en aquest país la fundació, el 1896, de l'Alliance Nouvelle contre la Dépopulation, que esdevindrà l'Alliance Nationale pour l'Accroissement de la Population Française, un important grup de pressió natalista que es deixarà sentir en la fundació de la Fédération Française pour l'Étude des Problèmes Humains sota el govern de Pétain l'any 1941, precedent de l'Institut National d'Études Démographiques.

Però no és només l'extrema dreta; el fet és que aquests tòpics han estat difosos i en bona mesura assumits per l'esquerra, tot i que per raons contràries o divergents de les dels seus antagonistes polítics. D'aquesta manera, i per posar-ne només dos exemples als antípodes de l'extrema dreta, podem esmentar el sociòleg socialista Sami Naïr, que no es cansa d'utilitzar la figura de la «falla demogràfica» per a subratllar la inevitabilitat dels moviments migratoris i justificar així la necessitat de dur a terme accions en favor dels migrants i els refugiats que es juguen la vida a la Mediterrània,²⁵ o el filòsof anarquista Michel Onfray, que no dubta a recuperar la qüestió de la «decadència d'Occident», fent servir els indicadors demogràfics com a prova i mesura de la pèrdua de potència de la civilització judeocristiana.²⁶

Abans d'avançar sobre la difusió internacional d'aquests tòpics, ens hem de preguntar: per què França? Per què en aquell moment i per què des de la demografia? La caiguda del mur de Berlín el 1989, si bé potser no marca l'inici del nou mil·lenni com proposa Dumont a la seva obra, sí que caracteritza la fi d'una era i enceta la reconfiguració geoestratègica del món. La desaparició del comunisme va donar ales al neoliberalisme, i la proposta de Francis Fukuyama «The End of History?»,²⁷ citada per Dumont, fou una lectura clau de la nova situació. França i la demografia —que aleshores desplaçava el seu centre de gravetat de França als Estats Units— es movien en aquest món canviant a la recerca del seu paper.

El polític Samuel P. Huntington, en el seu *The Clash of Civilizations*,²⁸ en diàleg polèmic amb les tesis de Fukuyama, convertirà la demografia en l'element vertebrador de les rivalitats en la nova configuració de l'ordre polític mundial, en les seves pròpies paraules, «en el destí de la història». A les pàgines del llibre, tot i no esmentar Dumont —no havia estat traduït a l'anglès—, reconeixia el deute que

25. Sami NAÏR (2016), *Refugiados: Frente a la catástrofe humanitaria, una solución real*, Barcelona, Crítica.

26. Michel ONFRAY (2018), *Decadencia: Vida y muerte de Occidente*, Barcelona, Paidós.

27. Francis FUKUYAMA (1989), «The End of History?», *The National Interest* (estiu); traduït al castellà: Francis FUKUYAMA (1990), «¿El fin de la historia?», *Claves de la Razón Práctica*, núm. 1, p. 85-96.

28. Samuel P. HUNTINGTON (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Nova York, Simon and Schuster.

tenia amb Jean Raspail i Jean-Claude Chesnais. El xoc de civilitzacions postulat per l'autor esdevindrà un xoc de poblacions, definides per la seva estructura o la seva dinàmica i pels «desequilibris demogràfics» entre els diferents blocs; en definitiva, facilitarà que altres autors, seguint la seva petjada, classifiquin políticament els països del món segons el seu estadi en la transició demogràfica.²⁹

Només tres anys més tard, el 1999, el demògraf i arquebisbe de Brussel·les Michel Schooyans publica *Le crash démographique*,³⁰ en el qual Dumont i les tesis de l'hivern i del suïcidi demogràfics són profusament citats i les llistes de conseqüències apocalíptiques i responsables són augmentades, reconvertint les «neohiperfeministes» de Dumont en la «ideologia de gènere»,³¹ expressió que farà fortuna una dècada més tard entre els representants de l'episcopat espanyol.³² Però potser l'aportació més important d'aquest autor és la reacció a la conferència internacional sobre població del Caire de 1994, en què es consagren l'empoderament de la dona i la salut reproductiva com els eixos centrals de la política de desenvolupament i població, trencant així la dualitat entre neomalthusians i desenvolupistes que havia marcat les conferències anteriors. L'ONU serà presentada com l'instrument dels països rics envellits per a protegir la seva riquesa en una guerra encoberta contra el sud, mitjançant allò que anomena la «ideologia de la seguretat demogràfica». La teoria conspirativa de les grans institucions supranacionals dirigides a estendre aquesta ideologia de gènere, l'homosexualitat i la planificació familiar es convertirà en la cançoneta de l'enfadós per a les associacions catòliques fonamentalistes, que s'anirà alimentant amb publicacions posteriors.³³ En la mateixa tradició conspirativa trobarem la difusió de fulletons propagandístics que sostenen el complot per silenciar la decadència econòmica d'Europa explicada per l'impacte negatiu de l'evolució demogràfica en la productivitat, com el publicat el 2018 als *Policy Papers* de la Fundació Robert Schuman.³⁴

29. Per exemple, Richard P. CINCOTTA (2004), «The Next Steps for Environment, Population and Security», *ESCP Report*, núm. 10, p. 24-29.

30. Michel SCHOYANS (1999), *Le crash démographique: De la fatalité a l'espérance*, París, Librairie Arthème Fayard.

31. Ja el 1997, quan era el cardenal de la Congregació per a la Doctrina de la Fe, el futur papa Benet XVI havia advertit sobre els perills de la ideologia de gènere. Joseph RATZINGER (1997), *La sal de la terra*, Madrid, Palabra.

32. CONFERENCIA EPISCOPAL ESPAÑOLA (2012), «La verdad del amor humano. Orientaciones sobre el amor conyugal, la ideología de género y la legislación familiar» (en línia), <<https://www.conferenciaepiscopal.es/la-verdad-del-amor-humano-orientaciones-sobre-el-amor-conyugal-la-ideologia-de-genero-y-la-legislacion-familiar/>>.

33. Per exemple, Michel SCHOYANS (2000), *La face cachée de l'ONU*, París, Le Sarmant i Librairie Arthème Fayard.

34. Jean-Michel BOUSSEMARY i Michel GODET (2018), «Europe 2050: suicide démographique», *Question d'Europe*, núm. 462 (febrer).

3. CAMÍ DEL BREXIT I DE TRUMP...

El món anglosaxó, per la seva banda, de vegades en paral·lel, de vegades trenant-se amb les metàfores al·ludides fins ara, anirà desenvolupant també un discurs que, independentment de la voluntat política dels seus autors, aplanarà el camí cap al Brexit i Trump, insistint en els perills de l'envelliment i les migracions causats per la baixa natalitat. Igual que els francesos, els anglosaxons acabaran recorrent, d'una banda, a l'argumentari nacional de principi del segle xx —la paüra eugenèsica a la substitució de la població nativa per la immigrada—, i de l'altra, a la discussió final sobre el model familiar, fent dels «valors» el punt essencial del seu discurs. En aquesta segona etapa, però, cal destacar la confluència entre l'expansió del màrqueting i la de les noves tecnologies de la informació —incloent-hi les dades massives (o *big data*)—, juntament amb els canvis en la política de comunicació dins el marc de la consolidació del neoliberalisme, que haurien aplanat el camí per al triomf de la postveritat,³⁵ definida com un malson per la filòsofa alemanya Hannah Arendt: no com l'ús de la mentida en política, sinó com l'expulsió definitiva de la veritat del camp polític.³⁶ D'aquesta manera, a més dels autors aquí esmentats, a partir d'ara prendran protagonisme les xarxes i les campanyes publicitàries de laboratoris d'idees, com és el cas de l'anomenada «Population Matters» a la Gran Bretanya a favor del Brexit.³⁷

En el cas britànic, també trobem un demògraf de renom com a impulsor de les pors a la immigració: David Coleman. A diferència dels seus col·legues francesos, Coleman es mou en les publicacions estrictament científiques i defuig les metàfores més cridaneres en les quals la retòrica gal·la sol complaure's. Tampoc no s'allunya gaire de la seqüència que s'estableix en el relat decendentista, que va de la baixa fecunditat al reemplaçament generacional per les migracions i, com a conseqüència, al perill de pèrdua de l'essència «britànica». La generalització a tots els països desenvolupats de la puixança del saldo migratori en el creixement de la població (en detriment del creixement vegetatiu a causa del descens de la natalitat) el porta a parlar d'una «tercera transició demogràfica».³⁸

Fins aquí, res a dir; el punt crític és quan deixa entendre que aquesta evolució demogràfica comporta inevitablement el reemplaçament ètnic i, amb aquesta substitució, l'extinció de la cultura britànica; quan es dona per segur que el com-

35. Jayson HARSIN (2015), «Regimes of Posttruth, Postpolitics, and Attention Economies», *Communication, Culture & Critique*, núm. 8 (2), p. 327-333.

36. Hannah ARENDT (2017), *Verdad y mentira en la política*, Barcelona, Pàgina Indòmita.

37. Stuart GIETEL-BASTEN (2016), «Why Brexit? The Toxic Mix of Immigration and Austerity», *Population and Development Review*, núm. 42 (4), p. 673-680.

38. David COLEMAN (2006), «Immigration and Ethnic Change in Low-Fertility Countries: A Third Demographic Transition», *Population and Development Review*, vol. 32 (3), p. 401-446.

ponent migratori de la reproducció demogràfica implica automàticament la disrupció de la transmissió cultural. En aquest punt, és inevitable recordar les pors eugenèsiques de principi del segle xx, ara ja no centrades en les classes socials com aleshores, sinó en l'origen de la població, de manera que allò que en termes de reproducció d'una població és l'element més social (la migració) enfront del més biològic (la fecunditat), gràcies a les projeccions, es biològitzava de nou fent que les diferents comunitats tinguin la seva pròpia realitat demogràfica per separat (amb una fecunditat i una mortalitat pròpies) i que, al final, l'element cultural —la nació— es vegi superat per la intromissió biològica de l'estranger.³⁹ L'extrapolació de les conseqüències del declivi de la natalitat al camp de la geoestratègia comporta la inevitable nostàlgia europea.⁴⁰

Després del Brexit van venir les justificacions, i David Coleman mateix⁴¹ demostra com, en els anys anteriors al referèndum, la migració —sobretot la de la UE, encapçalada per fluxos procedents de Polònia— va créixer d'una manera més que notable. La manca de control d'un govern britànic supeditat a la norma de la UE acabaria explicant que el vot es decantés per la sortida de la Unió. Si bé l'increment dels fluxos previ al referèndum és incontestable, el que Coleman no esmenta és el factor atracció que trobaria el seu punt àlgid en la celebració dels Jocs Olímpics de 2012, l'interès a fer circular la població immigrada —com a forma de rebaixar els salaris— i el que s'ha vist més tard, que és que el Brexit no ha aturat la migració —com prometia—, sinó que només ha aconseguit canviar-ne la composició per origen, fent davallar la procedent de la UE i augmentant la de l'antiga Commonwealth, en especial la provinent del Pakistan i de l'Índia.

Dins l'activisme més bèl·ligerant contra les migracions, pot servir d'exemple el periodista Douglas Murray,⁴² molt present a Youtube. La primera frase amb què enceta el seu llibre *The Strange Death of Europe: Immigration, Identity, Islam*, publicat el 2017, és: «Europa s'està suïcidant»; la raó: la inacció dels seus líders davant la davallada de la fecunditat i la promoció de les migracions internacionals, juntament amb la pèrdua de confiança d'Europa en ella mateixa (fets que haurem de notar que entren dins de l'argumentari del Brexit). Hi trobem, doncs, els elements imprescindibles per a ordinar la trama del drama conegut com el «suïcidi

39. David COLEMAN (2010), «Projection of the Ethnic Minority Populations of the United Kingdom 2006-2056», *Population and Development Review*, vol. 36 (3), p. 441-486.

40. David COLEMAN i Robert ROWTHORN (2011), «Who's Afraid of Population Decline? A Critical Examination of Its Consequences», *Population and Development Review*, vol. 37, p. 217-248; David COLEMAN i Stuart BASTEN (2015), «The Death of the West: An Alternative View», *Population Studies*, vol. 69 (núm. supl. 1): *Population: the Long View*, p. S107-S118.

41. David COLEMAN (2016), «A Demographic Rationale for Brexit», *Population and Development Review*, vol. 42 (4), p. 681-692.

42. Douglas MURRAY (2017), *The Strange Death of Europe: Immigration, Identity, Islam*, Londres, Bloomsbury.

d'Europa»: el factor demogràfic de la davallada de la fecunditat, el complot dels seus líders —no mancarà l'exemple francès, citant l'article de Jean Raspail i Gérard-François Dumont, sobre la denúncia de la suposada ocultació de les estadístiques de migració— i les xifres d'immigració a la Gran Bretanya i la seva interpretació en relació amb el reemplaçament ètnic de la població —esmentant, entre d'altres, les projeccions de Coleman.

La discussió continua sent la de sempre: el component social i biològic de la reproducció demogràfica i com aquesta darrera afecta la transmissió cultural i de valors, en aquest cas, britànics. Tot i que té l'habilitat de no negar les alteracions en la transmissió cultural que dona continuïtat a la identitat d'una nació —vàlida per al passat—, acaba apel·lant a la velocitat i a la quantitat que col·lapsarien el sistema en el present. L'acceleració de les migracions durant la primera dècada del segle XXI —exemplificada per l'evolució de l'adscripció ètnica de la població constatada entre el cens del 2001 i el del 2011, en especial la reducció d'aquells qui s'autoqualifiquen com a «blancs britànics»— i la crisi dels refugiats de 2015 a Europa són els referents obligats en parlar de l'excés d'aquesta migració. Inevitablement, les prèdiques morals i sobre els «valors» acompanyen els fets demogràfics; així, l'increment de corrents migratoris dirigits a Europa s'ha d'entendre des de la pèrdua de la fe en les creences, les tradicions i la legitimitat europees; en comptes de defensar-les, els líders europeus han abraçat els valors que porten a la dissolució d'Europa: «respecte», «tolerància» i «diversitat».

Si travessem l'Atlàntic, també trobem autors que, d'una manera o d'una altra —i des de posicions polítiques molt diverses—, segueixen el fil conductor que ens menarà a la construcció del relat caracteritzat com a postveritat en el qual es basarà Donald Trump, especialment el postulat de l'impacte negatiu de les migracions internacionals en la continuïtat dels valors i les essències de la identitat nord-americana.

El 2004, Phillip Longman, assagista associat al laboratori d'idees fundat per la Google New America Foundation, publica *The Empty Cradle: How Falling Birthrates Threaten World Prosperity and What to Do About It*.⁴³ Dels autors francesos, es declara en deute amb Jean-Claude Chesnais, i repeteix els raonaments que ja coneixem respecte a l'amenaça que l'envelliment de la població representa per a l'economia, establint la relació de causalitat entre creixement demogràfic i creixement econòmic —per l'augment dels consumidors necessaris per a sostenir la demanda— o la pèrdua d'innovació en projectar les característiques de l'envelliment biològic individual sobre el conjunt de la població.⁴⁴ El que hi resulta original és la

43. Phillip LONGMAN (2004), *The Empty Cradle: How Falling Birthrates Threaten World Prosperity and What to Do About It*, Nova York, Basic Books.

44. Vegeu Julio PÉREZ (2018), «Miedos y falacias en torno al envejecimiento», a A. DOMINGO (ed.), *Demografía y posverdad...*, p. 163-183.

introducció de l'efecte negatiu en la lluita contra el terrorisme i en la despesa militar. Fill del seu temps —escriu el llibre només tres anys més tard de l'11-S i un any després de la invasió de l'Iraq—, esgrimeix que l'augment de les despeses destinades a les pensions i a la cura sanitària de la gent gran competeix amb el nivell d'inversions necessàries per a defensa que fan possible mantenir els Estats Units d'Amèrica com la superpotència mundial que és.

El llibre de Longman està salpebrat de suposades evidències demogràfiques que no ho són, com quan, sorprenentment, imputa la davallada de la fecunditat que s'estava experimentant a les polítiques restrictives de migracions que s'encetaren als anys setanta del segle xx entre els països europeus principals receptors d'immigració —França, Alemanya i la Gran Bretanya— i no a la recessió econòmica que comença el 1973 amb la «crisi del petroli»; o quan insisteix a voler demostrar que els guanys recents en l'esperança de vida es deuen quasi exclusivament als guanys en les primeres edats i no tenen res a veure amb la millora del sistema sanitari (al qual imputa part de la mortalitat). Tampoc no s'està de retornar a l'òptica darwinista sobre la fecunditat diferencial dels fonamentalistes religiosos i els menys preparats de la societat —amb una alta fecunditat— i els laics, liberals i instruits —amb una fecunditat en declivi—, que provocaria a la llarga la substitució dels millors pels més prolífics. I la inevitable referència a la decadència de l'Imperi romà, aquest cop sobrepassat per la fecunditat de la secta cristiana... És el que podríem anomenar un argument «eugenista», si no d'esquerres, sí liberal.

Aquesta presumpció ja l'havia fet servir el filòsof Bertrand Russell quasi un segle abans, el 1916, a *The International Journal of Ethics*,⁴⁵ quan alertava de l'alta fecunditat dels molt pobres, els ganduls, els alcohòlics, els febles mentals i els catòlics (immigrants irlandesos i bretons) a la Gran Bretanya, mentre davallava la de les classes mitjanes i els artesans qualificats. Finalment, Longman acaba recordant les tesis sobre el suïcidi de la raça de Michael P. Dowling,⁴⁶ un dels màxims exponents de l'eugenisme americà —antiimmigració i pronatalista. Així doncs, la seva diatriba se sustenta en el perill de quedar sotmesos al fanatisme religiós creixent provocat per la fecunditat diferencial i el col·lapse a què la davallada de la fecunditat mena les condicions de vida de les futures generacions. La seva alternativa torna a una improbable recuperació de la centralitat de la família en el sistema productiu, mitjançant mesures que, alhora que redueixin el cost dels infants per als progenitors, augmentin la productivitat i encoratgin tant els negocis

45. Bertrand RUSSELL (1916), «Marriage and the Population Question», *The International Journal of Ethics* (juliol); traduït al castellà: Bertrand RUSSELL (1993), «El matrimonio y el problema de la población», a *Sobre la ética, el sexo y el matrimonio*, Barcelona, Alcor, p. 443-461.

46. Michael P. DOWLING (1916), *Race-Suicide, Birth-Control*, Nova York, America Press.

familiars com l'ocupació a les llars, comptant que el treball reproductiu pot ser assumit per les generacions més grans de la mateixa família.

Sense moure'ns encara dels Estats Units, caldrà retornar a Samuel P. Huntington, que el mateix any 2004 publicava *Who are We?: The Challenges of America's National Identity*,⁴⁷ en el qual defensa l'amenaça que constitueix la població hispana —en especial, la mexicana— per a la identitat dels Estats Units, no solament per la seva creixent immigració, sinó també per l'alta fecunditat i la suposada no assimilació de la població que ja hi residia. És a dir, ens torna a espantar amb el fantasma de la substitució ètnica tan agitat en l'eugenisme. Resulta ineludible reconèixer en aquest llibre —i en l'anterior sobre el xoc de civilitzacions— l'argumentari del nacionalisme estatunidenc més retrògrad i, amb ell, l'«America first» de l'actual president Donald Trump. Tot i que, en un esforç per a reivindicar la figura del polítòleg, se'l presenti ara com un profeta mal comprès, les acurades observacions del qual han estat grollerament simplificades,⁴⁸ capaç d'anticipar el paper de la immigració en promoure les susceptibilitats del populisme i la culpabilitat de les elits neoliberals i cosmopolites, en abandonar les classes populars a la seva sort sense ser conscient del paper fonamental que juguen les identitats nacionals o de civilització, la pregunta per a nosaltres és: fins a quin punt es tracta d'una profecia autoacomplerta?

Des d'aquesta perspectiva, el triomf de Donald Trump es donaria com a conseqüència de la seducció prèvia de l'electorat pel paradigma huntingtonià. Tot i que l'inveterat polemista Francis Fukuyama insisteixi en el fet que l'errada de Huntington va ser confondre cultura amb identitat, i que el que ens trobem actualment és la reacció del ressentiment d'identitats no reconegudes, la proclama sobre les civilitzacions i la seva caracterització segons el perfil demogràfic ha tingut prou força perquè el populisme hi trobi un discurs en el qual no solament es veu reconegut, sinó també legitimat. L'actual president dels Estats Units, com altres líders populistes, hauria de ser considerat un vehicle i producte de l'expressió de la xenofòbia o del racisme cultural més que la seva causa (tot i que continuï promovent-la), malgrat que les seves causes siguin el ressentiment per la manca de reconeixement (identitàries, més que no pas culturals pròpiament dites). Amb independència o gràcies a la complicitat amb supremacistes, sexistes, racistes i xenòfobs, el replegament identitari es pot expressar «desacomplexadament» —com dirien alguns—, tot i que sovint ho faci a través del vot ocult. La lluita de poblacions rere el qualificatiu de «civilitzacions» proposada per Huntington es

47. Samuel P. HUNTINGTON (2004), *Who are We?: The Challenges of America's National Identity*, Nova York, Simon & Schuster.

48. Carlos LOZADA (2017), «Samuel Huntington, a Prophet for the Trump Era», *Washington Post* (18 juliol); Francis FUKUYAMA (2018), «Huntington's Legacy», *The American Interest* (en línia), <www.the-american-interest.com/2018/08/27/huntingtons-legacy/>.

nodria de la lògica segregacionista de la lluita de races, de manera que la dinàmica de la política internacional actual no s'ha de considerar el resultat de la capacitat «visionària» del polítòleg nord-americà, sinó la conseqüència de situar-se dins d'aquesta lògica racialitzant i xenòfoba, i de menar-la perillosament cap als seus extrems.

4. «CHEZ NOUS»: DE VANDELLÓS AL COMISSIONAT DEL GOVERN DAVANT EL REpte DEMOGRÀFIC

També als anys trenta trobem un dels principals precursors, a Catalunya i a Espanya, del discurs alarmista sobre la davallada de la fecunditat i les seves conseqüències. En aquest cas es tracta de l'economista i estadístic Josep Antoni Vandellós, introductor de la demografia a la Península, de la qual el seu *Catalunya, poble decadent*,⁴⁹ publicat el 1935, és el màxim exponent. Com ja he dit altres vegades, Vandellós deixarà una profunda petja en l'ideari polític català, com a mínim en el de la dreta catalanista, pel que fa a la seva preocupació per la fecunditat, però també a l'assimilació de la immigració, exposada a *La immigració a Catalunya*,⁵⁰ que, tot i que també es va publicar el 1935, pot considerar-se la segona part de *Catalunya, poble decadent*, i que estableix com a tema essencial del seu pensament el triangle baixa fecunditat - immigració - desnaturalització,⁵¹ molt similar al que Coleman reprendrà setanta anys més tard. També s'ha assenyalat el fil que, passant per Corrado Gini, el demògraf al servei del feixisme, ens mena directament a Oswald Spengler i la seva visió organicista de les civilitzacions,⁵² així com el paper de l'eugenisme en la construcció del seu discurs i la pista americana, en concret a l'obra de Charles Benedict Davenport, fundador el 1910 de l'Eugenics Record Office, que inspirarà les restriccions immigratòries de la llei del 1924 als Estats Units, basades en la selecció racial dels immigrants.

Si la demografia catalana moderna no es pot entendre sense el diàleg polèmic amb la seva obra, començant per la tesi d'Anna Cabré,⁵³ serà fora de Catalunya i fora de la disciplina de la demografia que es recuperarà la seva figura amb previsions de legitimar un discurs similar mig segle més tard. D'aquesta manera, el seu

49. Josep Antoni VANDELLÓS I SOLÀ (1935), *Catalunya, poble decadent*, Barcelona, Biblioteca Catalana d'Autors Independents.

50. Josep Antoni VANDELLÓS I SOLÀ (1935), *La immigració a Catalunya*, Barcelona, Altés.

51. Andreu DOMINGO (2014), *Catalunya al mirall de la immigració: Demografia i identitat nacional*, Barcelona, L'Avenç.

52. Vegeu Jordi NADAL (1985), «Pròleg», a Josep Antoni VANDELLÓS I SOLÀ, *Catalunya, poble decadent*, p. 5-22.

53. Anna CABRÉ (1999), *El sistema català de reproducció*, Barcelona, Proa.

traductor al castellà, l'economista Juan Velarde Fuentes, escriurà un primer article, «España, pueblo decadente», l'any 1985,⁵⁴ i el 2011 un «España siglo XXI: pueblo decadente»,⁵⁵ per fer propaganda de les tesis sobre la pèrdua de valors com a factor que explica la davallada de la fecunditat exposada en el llibre d'Alejandro Macarrón Larumbe *El suicidio demográfico de España*, del qual escriurà el pròleg. És aquest darrer autor, enginyer de telecomunicacions procedent de les escoles d'empresarials, qui farà del catastrofisme sobre el descens de la natalitat i la despoblació el seu mitjà de vida, amb la promoció de la Fundación Renacimiento Demográfico, creada el 2013 amb l'objectiu, diu, de lluitar contra l'hivern demogràfic, i de la qual és director general secretari, i entre els patrons de la qual tampoc no trobarem cap demògraf, ja que la majoria provenen del món dels estudis empresarials.

Des del principi de la seva obra, Macarrón Larumbe repetirà la seqüència de la baixa natalitat, el despoblament —aquí no utilitzat, com ho fan els autors francesos, per a significar la pèrdua de població, sinó considerant el fenomen del despoblament rural com si fos producte de la davallada de la fecunditat i no de l'emigració— i la immigració, i així mateix, ja a les pàgines inicials, evoca les tesis de Samuel P. Huntington. I, naturalment, la referència al «suïcidi demogràfic», citant la conferència de Michel Rocard. Tot i que no són referenciats al text —sí a la bibliografia—, hi trobem també els arguments de Dumont i Chaunu, però no els de Vandellós. Si el vocabulari i el tractament de les dades ens informen sobre la seva ignorància en matèria demogràfica, també ho fan sobre el seu biaix ideològic, amb mots com «vasquista» o metàfores rànies com «las dos Españas» o l'esclarament «evolució o mandato de Dios» o el llenguatge castís, amb expressions com «con un par» o «burkas a tutiplén». També des del començament ens deixa clar que la raó cabdal de la davallada de la fecunditat no cal buscar-la en l'economia, sinó en els valors, en la comoditat dels autòctons.

Tot i que insisteix que en un balanç final la migració es pot considerar positiva —malgrat la seva contribució a l'augment de l'atur i de la delinqüència—, no triga a aparèixer la dèria de la desnacionalització. Els causants en són, segons ell, a més dels estrangers, els polítics laxos que han deixat entrar tants immigrants, però sobretot els autòctons, que han deixat de produir mà d'obra barata. L'estranger, a la fi, és part del suïcidi, però no qui perpetra el crim, ja que és l'autòcton qui l'executa de la seva pròpia mà pel fet de no tenir més fills, i provoca així

54. Citat pel mateix autor, sense indicar, però, a quina publicació, a Juan VELARDE FUENTES (2011), «Introducción a uno de los males de la patria», pròleg a Alejandro MACARRÓN LARUMBE, *El suicidio demográfico de España*, Madrid, Homo Legens, p. 13-15.

55. Juan VELARDE FUENTES (2011), «España siglo XXI: pueblo decadente», *Libremercado* (en línia), <<https://www.libremercado.com/2011-10-25/juan-velarde-espana-siglo-xxi-pueblo-decadente-61609/>>.

l'extinció. Entre les terribles conseqüències d'aquesta inconsciència, tot just després de parlar de l'envelliment i dels tòpics que acompanyen la metàfora, i del despoblament, trobarem el risc de perdre no tan sols els enclavaments de Ceuta i Melilla, sinó també les Illes Canàries, en un món en el qual la geopolítica és marcada per la grandària de la població. L'envelliment és fins i tot la causa de la recessió econòmica del 2008. Entre els culpables, hi trobarem les elits polítiques, que, a més de deixar arribar els immigrants sense control, han liberalitzat l'avortament i el divorci i han soscat el paper del mascle i de la família amb lleis com la de la violència de gènere.

Com a reacció, Macarrón Larumbe lloa la llei del 2011 de la Xunta de Galicia de suport a la maternitat i de foment de la natalitat, malgrat que no s'està de criticar el règim autonòmic: «España, un país mayormente troceado por 17 autonomías...» Proposa un «renaixement demogràfic» a força de sensibilització de la població autòctona, per impulsar una política natalista conjugada amb una migració controlada, a condició que aquesta migració sigui dirigida a la població iberoamericana o europea, de la qual s'exclouen altres orígens, especialment la procedent de països musulmans, que considera un perill. Acaba amb una recepta de política neoliberal: retallada de la despesa pública i davallada d'impostos, conjuntada amb la política de premiar amb rebaixes i beneficis les parelles que tinguin fills, i en matèria de migració, la retirada de drets als migrants irregulars, amb incentius a la immigració d'alta qualificació.

Un any més tard de l'aparició del llibre de Macarrón Larumbe, el catedràtic de filosofia del dret Francisco José Contreras publicarà «El invierno demográfico europeo: causas, consecuencias, propuestas»⁵⁶ a l'òrgan d'expressió de la Fundació para el Análisis y los Estudios Sociales (FAES), els *Cuadernos de Pensamiento Político*. Phillip Longman i Alejandro Macarrón en seran els guies, així com l'al·ludida política natalista de la Xunta de Galicia, defensada de l'atac dels qui ell anomena «els progressistes». L'atmosfera cultural dominant a Europa —que s'oposa a la intervenció de l'Estat en el que se suposa que és de l'esfera privada, on és hegemònic l'antiracisme, sempre procliu a denunciar els qui alerten sobre les migracions musulmanes, sense voler reconèixer que l'assimilació «cultural-moral» (*sic!*) de la població allògena, especialment la musulmana, és gairebé impossible— i el neomalthusianisme impedeixen l'aplicació de les necessàries polítiques natalistes.

Els camins a seguir són dos: l'econòmic i el cultural-moral. En el primer, la solució resulta d'aprofundir encara més en les polítiques de lliure mercat, afavorint la funció redistributiva de l'Estat no per compensar les desigualtats en l'esta-

56. Francisco José CONTRERAS (2012), «El invierno demográfico europeo: causas, consecuencias, propuestas», *Cuadernos de Pensamiento Político*, núm. 33 (gener-març), p. 103-134.

tus socioeconòmic dels contribuents, sinó pel nombre de fills. A més de les reduccions i les exempcions fiscals, una política de major flexibilització del mercat de treball sembla al legislador aficionat a la demografia la via idònia. Els enemics, segons Contreras, són tres i, és clar, situats en el terreny dels valors: 1) l'ecologisme antihumanista; 2) el feminisme, començant per la històrica Betty Friedan, que ataca la família (tradicional), i 3) l'hedonisme, convertit en «epicureisme presentista». En definitiva, la crisi demogràfica europea és el resultat del «cansancio civilizacional y de un nihilismo larvado», i ens proposa una croada ideològica basada en la recuperació de la religió i una ofensiva cultural a favor de la família (que per a ell vol dir contra l'avortament, el divorci i el reconeixement de la cohabitació, per començar).

Amb aquests precedents, el «suïcidi demogràfic» passa a ser un dels elements adoptats pels dirigents de Vox per a justificar el seu document programàtic «Compromiso por la vida y los valores», presentat el 2014 a Madrid.⁵⁷ Encara que en les presentacions no incloguin l'expressió «suïcidi demogràfic», les propostes coincideixen *grosso modo* amb les esmentades tant per Alejandro Macarrón com per Francisco José Contreras. Entre aquestes propostes, s'inclou l'habitual ajut fiscal o exempció (segons els casos) a les famílies nombroses; el reconeixement dels drets polítics dels menors, que es tradueix en un sufragi ponderat dels seus tutors en el seu nom; l'exclusivitat de consideració de família a la formada per un home i una dona, el que anomenen «família natural» —de manera que queden excloses de reconeixement les famílies i les unions del mateix sexe—; l'anul·lació de l'equiparació de les parelles de fet amb el matrimoni —ja que, segons el programa, desnaturalitza el matrimoni i la família—; la retallada de la Llei del divorci; la creació d'un Ministeri de la Família i d'una llei de protecció a la família; l'addició de les xifres d'avortament a les de mortalitat, i la consignació per separat dels casos de suïcidi després d'un avortament. De manera que la defensa de les polítiques natalistes i el discurs sobre el «suïcidi demogràfic» compartit amb les associacions de famílies nombroses, i la col·laboració amb els grups provida, entre els quals Hazte Oír,⁵⁸ entren dins de les aliances habituals del partit.

No gaire lluny de les tesis de Macarrón, tot i que formulades d'una manera diferent, trobem les de l'economista Manuel Blanco Desar,⁵⁹ pseudònim de José

57. Vox (2014), «Familia, demografía y natalidad», capítols 2 i 3 del *Proyecto de ponencia política en materia de asuntos sociales* (en línia), <<http://www.voxespana.es/wp-content/uploads/2015/05/2.3.FAMILIA-150518-1.pdf>>; vegeu Santiago ABASCAL (2014), «Por la vida, la familia y el renacimiento demográfico», *Libertad Digital* (24 novembre).

58. HAZTE OÍR (2010), «España, el suicidio demográfico» (en línia) (1 juliol), <<http://www.hazteoir.org/node/31376>>.

59. Manuel BLANCO DESAR (2011), «A resposta ao avellentamento da poboación no marco da

Manuel Blanco González, funcionari de la Xunta de Galicia, que el 2018 publica el que serà la síntesi de la seva posició en la matèria.⁶⁰ També ell, des de la primera pàgina, es decanta per la tesi de la responsabilitat individual en la davallada de la fecunditat per l'aversion a tenir fills, i incorpora dos matisos més als tòpics procedents dels autors francesos: en primer lloc, critica els «puntillosos demógrafos académicos» negacionistes o, pitjor encara, justificadors de la idoneïtat de la davallada, personatges que en el millor dels casos descriuen, però que no són capaços de formular propostes; en segon lloc, a diferència d'Alejandro Macarrón, Blanco defensa l'autonomisme i fa una picada d'ullet constant a Catalunya parlant reiteradament de «nacionalidades».

A banda d'això, repeteix la perspectiva patologitzant de l'evolució demogràfica, a partir de l'analogia entre l'envelliment de la població i l'edat biològica de l'individu. Així, ens alerta que Espanya s'acosta al climateri, l'edat en què acaba el cicle reproductiu —amb la pèrdua de creativitat i d'impuls que contamina l'economia, la davallada de la productivitat, etc.—, i acaba parlant d'«autogenocidi» —posant com a exemple Catalunya. Potser amb més claredat que en altres autors, en Blanco es pot percebre l'extrapolació del discurs de l'austeritat en matèria econòmica a la demogràfica: els individus en són els únics responsables, pel seu hedonisme i per la manca de patriotisme, i la pèrdua de valors com el de la fraternitat, dirigida tant als altres com a les properes generacions, parlant del traspàs generacional del «deute demogràfic». El model a seguir és el francès, i els únics demògrafs esmentats són els ja coneguts Sauvy i companyia, investits del prestigi del gaullisme. En tot cas, resumeix, cal una estratègia regeneradora, que un cop més posa l'accent en la sensibilització i a desincentivar la infecunditat, donant avantatges de tipus fiscal, laboral o d'accés a l'habitatge a les parelles amb fills, a més del vot als menors a partir de dotze anys, esperant, això sí, que pagui Europa. No ens ha d'estranyar que una persona com Josep Antoni Duran i Lleida hagi aprofitat per a fer promoció del llibre de Manuel Blanco Desar, i de passada menystenir els demògrafs professionals.⁶¹

El 27 de gener de 2017 es va crear per Reial decret 40/2017 el Comissionat del Govern davant el Repte Demogràfic,⁶² amb la missió de «paliar la problemàtica

Estratègia de Lisboa. Aproximacions ao caso de Galicia», a *Xornadas o reto demográfico de Galicia*, Santiago de Compostella, Escola Galega de Administración Pública (EGAP) de la Xunta de Galicia, p. 97-120.

60. Manuel BLANCO DESAR (2018), *Una sociedad sin hijos: El declive demográfico y sus implicaciones*, Barcelona, Economía Digital.

61. Josep Antoni DURAN LLEIDA (2018), «El derecho a tener hijos», *La Vanguardia* (12 octubre).

62. «Real Decreto 40/2017, de 27 de enero, por el que se crea el Comisionado del Gobierno frente al Reto Demográfico y se regula su régimen de funcionamiento» (2017), *Boletín Oficial del Estado* (Madrid), núm. 24 (1 i 29 de gener), p. 6931-6933.

del progresivo envejecimiento de la población, del despoblamiento territorial y de los efectos de la población flotante». És un organisme unipersonal del Govern d'Espanya dependent del Ministeri de la Presidència i per a les Administracions Territorials. Es tractava de l'extensió a nivell del conjunt espanyol de les iniciatives ja preses pel PP a la Xunta de Galicia, entre les quals hi havia l'organització de les jornades per a analitzar el repte demogràfic de Galícia celebrades el 2011.⁶³ No és una casualitat, doncs, que la primera comissionada, Edelmira Barreira, procedís del PP gallec, i que en una de les seves primeres declaracions el febrer de 2017 reconegués la tasca de la Xunta en matèria de «conciliació, natalitat i suport a la família», ni que Alejandro Macarrón i Blanco Desar fossin els conferenciants habituals de les jornades promogudes per la Xunta i en representació de la comissionada, com en les organitzades per la Fundación Barrié (Banca Pastor).⁶⁴ Cal preguntar-se si aquesta nova figura ha servit per a res més que per a distribuir finançament entre associacions ideològicament afins al PP aleshores en el poder i pidolar més diners a Europa per combatre el despoblament, mentre que continuava la manca d'inversions públiques en les àrees rurals i la penalització de les tecnologies energètiques alternatives. També a Espanya s'ha entroncat la instrumentalització de l'evolució demogràfica amb antics *topoi* tradicionals del nacionalisme de cada país; aquest és el cas del tema del despoblament, que fou una de les preocupacions ja als anys trenta⁶⁵ i que animà la queixa del falangisme sobre el desequilibri (poblacional) entre el centre i la perifèria. Enfrontament territorial que en l'actualitat obvia que la principal raó del despoblament del centre castellà, a part de l'emigració secular —no pas de la baixa fecunditat—, és la decisió de convertir Madrid en una megalòpolis, tant com els canvis en l'ús del territori.

5. L'EXPERT A LA PICOTA

Una de les primeres tàctiques per a soscar la veritat és l'atac a l'expert com a representant del coneixement establert, titllat de vegades d'«acadèmic». Sovint es busca estigmatitzar la pròpia Acadèmia, en un discurs populista antiintel·lectual que la fa, com a part de l'elit, partícip d'un complot («amaga la veritat») o simplement allunyada dels interessos i del sentit comú del poble com a accés a la veritat («viuen tancats en la seva torre d'ivori»). En una versió més sofisticada, passada pel

63. Xosé Luis BARREIRO RIVAS *et al.* (ed.) (2011), *Xornadas o reto demográfico de Galicia*, Santiago de Compostella, Escola Galega de Administración Pública (EGAP) de la Xunta de Galicia.

64. *Galicia en la encrucijada: Demografía y futuro* (2017), cicle de conferències en col·laboració amb l'Asociación para el Progreso de la Dirección (la Corunya, 20 de novembre).

65. Vegeu, per exemple, Sabino AZNAR (1930), *Despoblación y descolonización*, Barcelona, Labor.

sedàs del neoliberalisme, l'expert es presenta com el guardià dels paradigmes consolidats, defensor d'una ortodòxia que obstaculitza la innovació científica —representada suposadament per les postveritats com a realitats alternatives—, que reclama el reconeixement d'autoritat basada en l'experiència en un món canviant en el qual aquella ha deixat de ser un principi rector també per a la ciència.⁶⁶

Aquestes desautoritzacions solen procedir de persones que no tan sols no pertanyen a la professió, sinó que no tenen ni la més peregrina idea sobre demografia, però que al mateix temps que menystenen l'Acadèmia s'atorguen títols i mèrits ficticis, perquè popularment això continua sent un signe de prestigi, i, per tant, procuren aparèixer també ells com a experts. Utilitzen el ressentiment popular per a legitimar-se alhora que enreden el públic aprofitant-se de la seva ignorància. Paradoxalment, l'enyorança de l'intel·lectual com aquell productor de símbols profunds que formalitzava el llenguatge públic⁶⁷ i era capaç d'una visió holística, ferit de mort amb la caiguda del dogma que va anunciar el postmodernisme, es deixa endevinar també en el descrèdit de l'expert, que aspira a formar part d'una elit cosmopolita, alhora que redueix el camp d'allò sobre què es pot pronunciar amb seguretat. Sovint situen la discussió en el terreny de la predicció, rebaixant d'aquesta manera l'expertesa a l'opinió i suspenent tota comprovació científica en el temps, ja que el propòsit de la ciència, com diu el polítleg Tom Nichols,⁶⁸ és explicar i no predir. La segona confusió interessada és aquella que acusa l'expert de ser massa descriptiu i no donar mai solucions. Però és que, com també ens recorda el mateix polítleg, l'expert no s'ha de confondre amb el polític: els experts proposen, però han de ser els líders democràtics els qui disposin.

Els mitjans de comunicació tampoc no han facilitat la correcció d'aquesta tendència a atorgar legitimitat a xerraires de fira i sostreure-la a l'expert. Al contrari, en nom de l'equidistància i del debat, s'ha posat a un mateix nivell l'oportunista i el professional, de manera que la suposada imparcialitat dels mitjans en contrastar les opinions sobre l'evolució de la població acaba banalitzant els fets i convertint la polèmica en l'objectiu principal del programa. La controvèrsia transmutada en espectacle passa per damunt de la informació veraç. L'atracció dels escenaris catastrofistes, com els que hem esmentat abans, juntament amb el discurs populista (antiexpert), explica la reincidència en aquests marcs explicatius no avalats per la majoria de professionals. Aquest és un dels efectes de la postveritat assenyalat per diversos autors en altres matèries. Tractar de minar l'autoritat de l'expert pot ser una tàctica de màrqueting per a vendre el propi re-

66. Steve FULLER (2018), *Post-Truth: Knowledge as a Power Game*, Londres i Nova York, Anthem Press.

67. Shlomo SAND (2017), *¿El fin del intelectual francés?: De Zola a Houellebecq*, Barcelona, Akal.

68. Tom NICHOLS (2017), *The Death of Expertise*, Nova York, Oxford University Press.

lat, però, voluntàriament o involuntària, l'erosió de la confiança en l'expert significa també un perjudici ja no per a la institució universitària o per als centres de recerca, o per a la ciència, sinó per a la democràcia. L'exaltació de la ignorància no és la traducció del respecte a la igualtat política, i en els règims autoritaris massa sovint es remata amb la defensa del govern dels tecnòcrates. És a dir, a la fi s'imposa el que es diu que es vol combatre.

Ja hem anticipat, però, que no tota la responsabilitat és aliena a l'expert. Hi ha tres situacions que com a professionals ens haurien de preocupar: la desídia i la pèrdua de reconeixement de la disciplina, sucumbir al discurs neoliberal i el propi biaix ideològic. La primera és la desídia, deixar la reflexió teòrica en mans dels altres, fer gala del fet que «la demografia no té teoria», parapetats en la suposada robustesa de l'empirisme numèric, cosa que ens porta implícitament a acceptar un paper subordinat com a tècnics especialitzats en estadístiques de la població. S'ha renunciat a «pensar en demogràfic» en favor de la suposada sofisticació dels models de moda. Aquesta desídia s'ha acompanyat de la pèrdua de pes a l'ensenyament universitari, que encara ha revertit més en la invisibilització d'una disciplina que mai no ha aconseguit la consideració d'àrea de coneixement: a partir de la crisi econòmica i l'aplicació de polítiques d'austeritat i mercantils a la Universitat, els departaments que en tenien van anar liquidant les places ocupades per l'ensenyament de la demografia o els estudis de població en favor de les assignatures vistes com a «pròpies», sigui en la sociologia, la geografia o la història. Per a acabar d'arrodonir aquesta reculada en la docència, cal subratllar la deixadesa que ens fa evitar els mitjans de comunicació, i trencar així el contracte social de l'expert al servei del públic que ha de regir en els règims democràtics, que inclou la comunicació honesta i correcta d'allò que se sap.

La segona situació és sucumbir a la pressió del mercat sobre la producció científica, que en la majoria dels casos porta els demògrafs professionals a adequar les seves recerques a les narratives que s'imposen per accedir als recursos. Podríem exemplificar aquest cas amb la tendència de la Divisió de Població de les Nacions Unides, des de l'any 2001, a convertir en notícia els fenòmens demogràfics, a la recerca del titular. Aquesta circumstància porta a dramatitzar-los, de manera de vegades confusa per a la seva correcta interpretació, de vegades pueril, i altres vegades, cosa encara pitjor, doblgant-se a interessos aliens a la professió. Ens referim, per exemple, a la difusió de l'informe sobre si la migració era una solució a l'envelliment de la població de l'any 2001,⁶⁹ a l'anunci a so de bombo i platerets que havia nascut el minyó que feia 7.000 milions l'any 2011 —amb dia,

69. POPULATION DIVISION (2001), *Replacement Migration: Is It a Solution to Declining and Ageing Populations?*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.

hora, lloc, nom i cognoms del nadó—⁷⁰ o a l'estimació que per primer cop la població urbana superaria la rural a escala planetària el 2015.⁷¹ El «fer bullir l'olla» en els mitjans de comunicació, que es pot considerar la reacció desmesurada a l'evitació anteriorment esmentada, es deu a la convicció que així es poden atraure subvencions i mantenir la demografia en el cor de la discussió sobre la governabilitat. Seguint aquesta màxima, no són pocs els demògrafs que, per obtenir finançament per als seus equips de recerca, s'adapten a unes narratives alienes, tot en nom de la innovació, la competitivitat o la resiliència. El problema és que la forma acaba creant el fons, malgrat que ells creguin que no.

La tercera situació la generen, com hem vist, els demògrafs mateixos, que per convicció ideològica contribueixen a distorsionar el coneixement demogràfic seleccionant una informació en detriment de l'altra, simplificant les dinàmiques i variables que hi intervenen i precipitant-se, també ells, cap a la confecció d'escenaris distòpics per tal de mobilitzar l'opinió pública.

6. POSTVERITAT I DEMOGRAFIA

A finals del 2016, el neologisme *postveritat* (*post-truth*) va ser escollit mot de l'any pel diccionari d'Oxford, definit com a «relatiu o pertanyent a circumstàncies en les quals els fets objectius tenen menys influència per a conformar l'opinió pública que l'apel·lació a les emocions o a les creences personals».⁷² Les mentides o falsedats en demografia no són noves; hem vist que gairebé tots els relats tenen l'origen en la davallada de la fecunditat que s'inicià a la darrerria del segle XIX i principi del XX, com a culminació de la transició demogràfica. La por i el ressentiment, que són les dues emocions que es mobilitzen en aquest tipus de relats, tampoc no semblen nous. El que sí que constitueix una novetat és, d'una banda, pretendre que les opinions i les creences particulars passin per sobre del discurs dels experts —en aquest cas dels demògrafs—, als quals s'acusarà de maquinari un complot en favor de les elits, i de l'altra, el paper dels mitjans de comunicació i la revolució a les xarxes, que contribueixen a la banalització del debat.

La connexió entre la construcció d'un relat esbiaixat sobre l'evolució de la dinàmica i l'estructura de la població —com a amenaça per a l'economia (llegiu per

70. S'esmentava el 31 d'octubre de 2011 com el dia en què «oficialment» s'estimava el naixement de l'habitant número 7.000 milions del planeta, identificat en la persona del nadó filipí Danica May Camacho.

71. UNITED NATIONS (2012), *World Urbanization Prospects: The 2011 Revision*, Nova York, United Nations.

72. *Oxford Dictionary* (2016) (en línia), <<https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>>.

als mercats)— i la governabilitat és el desllorigador de la seva enunciació. L'abús de l'argument demogràfic per a atiar la por i provocar la fallida del sistema de pensions convertit en un nou jaciment per al negoci bancari i d'asseguradores cal entendre'l dins d'aquest procés, però també les ànsies de subvertir la realitat amb l'impuls retrotòpic de restaurar els «valors tradicionals» (llegiu del patriarcat) que promouen els fonamentalistes religiosos. És el propòsit que hi ha darrere l'anunci de l'«hivern demogràfic» o el «suïcidi demogràfic» que rebla el tema de la responsabilitat individual, a més de l'extensió a les xarxes de les narratives islamòfobes de l'extrema dreta i dels neoconservadors sobre la substitució ètnica en el cas de les migracions a Europa, que parlen d'«Euràbia»,⁷³ en què la «pressió demogràfica» acaba justificant l'acceptació implícita de les morts dels migrants a la Mediterrània com a condició necessària de la seguretat i la riquesa dels ciutadans europeus.

Com hem vist, l'economia resulta sistemàticament exonerada de tota responsabilitat, i es carreguen els neulers a la demografia i als comportaments demogràfics individuals, és a dir, a les arenes movedisses dels «valors». L'aliança entre el neoliberalisme i les posicions polítiques de la dreta més extrema, és a dir, entre aquells qui alhora aspiren a «alliberar les forces del mercat» i a «restaurar els valors tradicionals»,⁷⁴ resulta diàfana, tot i que no exempta de contradiccions. El caire populista, recognoscible en la seva presentació conspirativa i en la seva hostilitat contra els «experts» com a representants de l'elit, en cap cas no posa en qüestió l'*statu quo* neoliberal; al contrari, quan proposen accions natalistes ho fan per a aprofundir en el model desregulador del mercat laboral i erosionant el sector públic, tot i l'aparent contradicció que representa el fet d'oposar-se a la globalització i, per tant, al lliure moviment de persones (que tanmateix no existeix). És en aquest sentit i en el seu caire autoritari que hem parlat de postdemocràcia. Totes les solucions proposades atempten, a més, contra les conquestes democràtiques: contra l'alliberament de la dona i el procés d'igualació dels sexes, la diversitat de les formes familiars i el reconeixement de l'orientació sexual. D'altra banda, el populisme que reivindica la veritat com a part del «sentit comú» del poble, i amb ell les evidències demogràfiques —que realment no ho són—, acaba apellant al govern dels tecnòcrates com a forma de govern sota un lideratge carismàtic, i així ens trobem de sobte a l'avantsala del feixisme.⁷⁵

73. El tema d'Euràbia, que preconitza la islamització d'Europa —amb la imposició de la xaria— deguda a la diferència de la fecunditat dels migrants musulmans i la població autòctona europea, que és un dels tòpics d'aquesta narrativa, va alimentar l'imaginari criminal de l'assassí de l'illa noruega d'Utoya, Anders Breivick, que va causar setanta-set morts el 2011, però també els deliris del fonamentalisme islamista.

74. Assenyalat com l'objectiu del thatcherisme per John GRAY (2017), *Misa negra: La religión apocalíptica y la muerte de la utopía*, Madrid, Sextopiso.

75. Sophia ROSENFELD (2019), *Democracy and Truth: A Short History*, Filadèlfia, University of Pennsylvania.

L'acceptació del fet que vivim temps postapocalíptics és una raó més per a forçar-nos a dissenyar un futur millor. De vegades aquest disseny implica imaginar noves distòpies que reclamin l'atenció sobre les conseqüències negatives de les tendències que observem. Això també és cert per al futur de la població, l'evolució i les interaccions de la qual encara no hem entès bé. Al demògraf li correspon, en primer lloc, la selecció i el tractament de les dades d'una manera rigorosa, denunciar els discursos que instrumentalitzen i distorsionen l'evolució de la població per legitimar concepcions polítiques antidemocràtiques. Però, sobretot, les demògrafes i els demògrafs, actualment, estan cridats a teoritzar en un camp que, si no els resulta exclusiu, sí que els és propi: la relació entre demografia i governabilitat. L'Acadèmia, amb tota humilitat —també l'Institut d'Estudis Catalans—, com a proveïdora de veritat científica, si vol que es reconegui la seva autoritat epistèmica, s'ha de posar al servei del poble i atorgar legitimitat al govern democràtic, cosa que significa que té el deure de denunciar la deriva antidemocràtica dels governs cada vegada que apareix.

9 788499 654966